

”Röökilläkin kaikki ensin itkee ja sit alkaa naurattaa kun kaikki vaan parkuu!”

Itsen työstämisen affektiiviset käytännöt naisvankilan yhteisökuntoutusosastolla

Suomalaisen vankilainstituution pyrkimys ohjata rikoksesta tuomittuja kohti rikoksetonta elämää korostuu modernin vankilan yhteisökuntoutusosastolla, jonka päiväohjelma koostuu intensiivisestä itsen työstämisestä yhteisöllisissä toiminnoissa. Etnografiseen aineistoon perustuva tutkimus osoittaa, että itsen työstäminen tapahtuu osastolla ensisijaisesti yhteisöllisinä tunteiden jakamisen ja jaetusti tuntemisen affektiivisina käytäntöinä. Tunnetyöskentelyssä vankien vaikeat tunnekokemukset voivat kääntyä palvelemaan heidän kuntoutumistaan.

Abstrakti: <https://doi.org/10.33336/aik.147998>

 RIKOSSEURAAMUSLAITOS ON muotoillut suomalaisen vankilainstituution toiminnan tavoitteita vahvasti kasvatukselliseen suuntaan etenkin 2010-luvulla käynnistetyyn vankeuden kehittämistyön myötä. Tässä etnografisessa artikkelissa otamme tarkasteluun 2020-luvulla avatun naisvankilan, jonka tarkoitus on toimia pilottihankkeena Rikosseuraamuslaitoksen vision mukaisesta ”rikoksettoman elämän oppimisympäristöstä” (Rikosseuraamuslaitos 2020). Tarkastelumme lähtökohtana on käsitys vankilasta aikuiskasvatuksellisena instituutiona, jonka ytimessä on pyrkimys muokata ja kehittää vankeja kohti rikoksetonta elämää. Keskitymme vankilan yhteisökuntoutusosastoon, jolla

vankien päiväohjelma koostuu intensiivisestä itsen työstämisestä erilaisissa yhteisöllisissä toiminnoissa, ja jolla vankeuden kasvatuksellinen luonne ilmenee siten erityisen selvästi.

Tarkastelemme kuntoutusosastolla tapahtuvaa itsen työstämistä erityisesti suhteessa tunteisiin ja tunteiden kanssa työskentelyyn. Analyysissa hyödynämme affektiivisten käytäntöjen (Wetherell 2014) käsitettä. ’Affektiivisillä käytännöillä’ tarkoitamme erilaisia toistuvia ja sosiaalisin säännöin tai muuten säädelyjä toimintoja tunteiden äärellä, eli sosiaalisia tapoja toimia suhteessa tunteisiin (Wetherell 2014; Hynnä-Granberg 2022; Millei 2021).

Analysoimme Liila Holmbergin tuottamaa etno-

YHTEISÖKUNTOUTUSOSASTOLLA VANKIEN PÄIVÄOHJELMA KOOSTUU INTENSIIVISESTÄ ITSEN TYÖSTÄMISESTÄ YHTEISÖLLISISSÄ TOIMINNOISSA.

grafista havainnointi- ja haastatteluaineistoa tarkastelemalla, miten tunteet toimivat osana vankilakuntoutusta ja minkälainen niiden rooli on vankien itsen työstämisessä. Näiden analyttisten kysymysten ja affektiteoreettisen käsitteistön avulla vastaamme tutkimuskysymykseemme: miten itsen työstäminen muotoutuu yhteisökuntoutusosaston affektiivisissä käytännöissä?

Affektiteoreettisen viitekehyksen ohella tutkimuksemme kiinnittyy ranskalaisfilosofi Michel Foucault'n tuotannon loppuvaiheen tutkimukseen, jossa huoli itsestä ja itsen työstäminen ovat keskiössä (Foucault 1998; 1988a; 1988b). Sivuumme kasvatustieteen kentän Foucault'n tuotantoon nojaavia tutkimuskeskusteluita subjektiviteetin rakentumisesta (esim. Fejes & Nicoll 2015; Brunila & Siivonen 2016, Nikkola & Harni 2015) sekä itsekasvatuksen käytännöistä (esim. Kallio & Pulkki 2022; Kallio ym. 2022). Analyysia taustoittaa niin ikään terapeuttisten käytäntöjen ja terapeuttisen vallan teoretisointi (esim. Ikävalko 2021; Salmenniemi ym. 2019; Brunila ym. 2021).

Argumentaatiomme nojaa kuitenkin vahvasti tutkimuksen empiirisen aineiston analyysiin. Etnografinen aineisto kulkee mukana läpi artikkelin, ei vain erikseen tuloksille rajatussa osuudessa. Rakenteellinen valintamme on linjassa etnografisen tutkimusprosessin limittyneisyyden kanssa: teoreettinen tausta, aineiston tuottaminen ja analyttiset havainnot nivoutuvat yhteen tavalla, jota ei voi eikä ole tarpeen erotella selkeiksi kronologisiksi vaiheiksi (esim. Lappalainen ym. 2007; St. Pierre 1997).

Vaihtelemme artikkelissa minä- ja me-muotoista tekstiä. Minä-muotoisissa osuuksissa artikkelin ensimmäinen kirjoittaja Liila Holmberg kuvaa aineiston tuotantoa ja kenttäkokemuksiaan. Näiden osi-

oiden alkuun on merkitty kirjoittajaaäneksi [Liila:]. Muuten olemme ajatelleet ja kirjoittaneet tekstin yhdessä, ja käytämme me-muotoa tarkoittaen Liilaa ja artikkelin toista kirjoittajaa Anna-Maija Niemeä.

ETNOGRAFIAA YHTEISÖKUNTOUTUSOSASTON ARJESTA

[Liila:]

12-paikkaisen yhteisökuntoutusosaston vangit olivat suomenkielisiä, noin 20–40-vuotiaita naisia. Heillä oli tuomioita ja käynnissä olevia rikostutkintoja erilaisista huumausaine-, väkivalta- ja omaisuusrikoksista. Kaikilla osaston vangeilla oli taustallaan päihderiippuvuutta. Vangit oli valittu osastolle haastattelujen perusteella, ja he olivat motivoituneita henkilökohtaiseen muutokseen tähtäävään työskentelyyn.

Yhteisökuntoutusosastolla työskenteli arkipäivisin rikosseuraamustyöntekijä, jota luottavuuden vuoksi kutsutaan tässä artikkelissa osaston ohjaajaksi. Ohjaaja vastasi osaston ohjelman suunnittelusta ja toteutuksesta sekä vankien valikoinnista osastolle. Ohjaajan lisäksi osastolla työskenteli yksi vartija kerrallaan. Jotkut vartijat työskentelivät tiiviimmässä yhteistyössä ohjaajan kanssa, kun taas toiset keskittyivät työssään vankilan rutiinotoimintoihin ja jäivät osaston arjesta melko etäisiksi hahmoiksi.

Jotkut vangeista osallistuivat osastolla toteutettavaan kolmen–neljän kuukauden mittaiseen kuntoutusohjelmaan ja loput vankilan työtoimintaan osaston ulkopuolella esimerkiksi kiinteistönhuolto- tehtävissä. Osastolla käytetyllä norjalaislähtöisellä VINN-ohjelmalla¹ pyritään kohentamaan naisvankien elämänlaatua ja hallittavuuden tuntua sekä tukemaan rikollisuudesta irtautumista (Højdahl ym. 2013). Ohjelma toteuttaa niin kutsuttua nais erityistä lähestymistapaa: myös Suomessa naiset ovat vangeista noin kahdeksan prosentin kokoinen vähemmistö, ja heidän taustansa ja tarpeensa on todettu erilaisiksi kuin miesvankien (ks. Tammi-Moilanen 2020; Salovaara 2023). Kuntoutusohjelman istunnot kestivät kahdesta kolmeen tuntia, minkä lisäksi osallistujat kävivät kuntoutuspäivien aikana esimerkiksi ohjatussa liikunnassa.

OHJELMA TOTEUTTAA NAISERITYISTÄ LÄHESTYMISTAPAA.

Kuntoutusohjelmalle tai työtoiminnalle varattujen päivien lisäksi osastolla pidettiin yhteisöpäiviä, joihin kaikki osallistuivat yhdessä. Yhteisöpäivinä pidettiin viikoittainen yhteisökokous, jossa käytiin läpi huomionarvoiset asiat osaston ohjelmassa ja osastolaisten kuulumisissa sekä annettiin palautetta kuluneesta viikosta. Lisäksi järjestettiin keskusteluryhmiä erilaisista teemoista sekä toiminnallista ohjelmaa, kuten liikuntaa, kokkausta ja askartelua.

Kuntoutusohjelman istunnot olivat keskeisimpiä havainnointitilanteita tutkimusaiheen kannalta: kuntoutusohjelma edusti itsen työstämistä hyvin ilmeisellä tavalla. Näissä istunnoissa myös tunteet olivat kaikkein tiheimmin läsnä, ja siksi analyysimme painottuu kuntoutusistunnoissa tuotettuun aineistoon. Toinen osaston jokaviikkoinen tapahtuma olivat yhteisökokoukset, joissa tunteet olivat tiiviisti mukana. Etenkin niiden lopuksi käyty palautekierros osoittautui tärkeäksi hetkeksi osaston tunteita koskevien käytäntöjen kannalta, sillä palaute kohdistui usein juuri tunteiden näyttämiseen tai käsittelyyn.

Vaikka uudenlaista vankeinhoitoa pilotoivan naisvankilan toiminta oli kenttätöjaksen aikana vasta käynnistymässä, yhteisökuntoutusosaston toiminta organisoitui tehokkaasti omanlaisekseen. Keskustellessani ohjaajan kanssa hän kertoi kokevansa saaneensa melko vapaasti visioida muun työryhmän kanssa osaston toimintaa. Ohjaaja kertoi osaston henkilökunnan pyrkivän työssään traumatietoiseen työotteeseen, jossa huomioidaan vankien vaikeat elämäkokemukset ja pyritään minimoimaan vankeusrangaistuksen vahingollisia vaikutuksia vangeille (ks. Karttunen ym. 2023). Ohjaaja pyrki luomaan turvallisen ympäristön, minkä hän näki kuntoutumisen edellytyksenä. Yhteisökuntoutusosaston toiminnalle tuntui olevan sekä vankilan johdon että Rikosseuraamuslaitoksen hallinnon vahva tuki, ja osaston toiminnan katsottiin ilmentävän hyvin Rikosseuraamuslaitoksen visiota rikoksettomaan elämään valmentavasta vankeudesta.

Vietin kymmenen kuukautta kestäneen kenttätöjaksen aikana kuntoutusosastolla 32 arkipäivää havainnoiden osaston järjestettyä ohjelmaa ja osastolaisten vapaa-aikaa. Seurasin yhden VINN-kuntoutusohjelman istuntoja ja osallistuin seitsemään istuntoon, mikä oli noin neljännes koko ohjelmasta. Kuntoutusryhmän lisäksi osallistuin osaston arkeen sen mukaan, mitä kulloisenakin havainnointipäivänä osastolla oli käynnissä: yhteisökokouksiin, osaston erilaisiin yhteisiin teemaryhmiin, yhteiskokoukseen ja ruokailuun, kirjasto- ja kanttiinikäynneille sekä ohjattuun liikuntaan. Aktiivisuuteni osallistujana vaihteli: esimerkiksi kuntoutusohjelman istunnoissa istuin hiljaisena tarkkailijana, kun taas liikunnassa osallistuin urheiluun ja yhteisökokouksissa niin kahvitteiluun kuin palautekierrokseen.

Havainnointijaksen aikana osastolla oli vaihtuvuutta, kun jotkut vangit siirtyivät avovankilaan. Tutkimukseen osallistui 11 vankia, joista neljä osallistui seuraamaani kuntoutusohjelmaan. Varmistuin vankien suostumuksen tutkimukseen kertomalla tutkimuksesta suullisesti sekä pyytämällä heidät allekirjoittamaan suostumuslomakkeet. Kuntoutusohjelman osallistujilta varmistin erikseen heidän suostumuksensa läsnäololleni myös kuntoutusryhmän tapaamisissa. Yksi osaston vanki halusi havainnointijaksen aikana jäädä tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksen ulkopuolelle jäi myös muutama sellainen vanki, jotka ehdivät siirtyä osastolta esimerkiksi avovankilaan jo ennen kuin ehdin tiedustella heidän halukkuuttaan osallistua tutkimukseeni. Ennen kenttätöjaksen aloittamista olin hankkinut tutkimusluvan Rikosseuraamuslaitokselta sekä saanut tutkimukselleni vankilan johtajan suostumuksen.

Osallistuvan havainnoinnin lisäksi haastatelin yhdeksää osaston vankia sekä osaston ohjaajaa. Koska analyysimme paikantuu erityisesti kuntoutusryhmän istuntoihin, rajasimme myös artikkelissa analysoitavan etnografisen haastatteluaineiston seuraamani kuntoutusryhmän osallistujien kolmeen haastatteluun. Sovin haastatteluista tutkimukseen osallistujien kanssa erikseen; yksi kuntoutusohjelman neljästä osallistujasta kieltäytyi.

30–90 minuuttia kestäneissä haastatteluissa käsiteltiin haastateltavien kokemuksia ja ajatuksia

KOSKA HAVAINNOIN ERITYISEN SENSITIIVISIÄ TILANTEITA, EN HALUNNUT TEHDÄ MUISTIINPANOJA VANKILASSA.

osaston toiminnasta etenkin yhtäältä kuntoutuksen ja toisaalta yhteisöllisyyden näkökulmista. Haastattelut olivat vapaamuotoisia ja tyyliltään keskustele- via: esittelin myös omia alustavia tulkintojani ja keskustelin niistä haastateltavien kanssa (ks. Holmberg & Niemi 2019; Mietola 2007). En kysynyt suoraan tunteista, koska ne eivät vielä haastatteluhetkellä olleet tutkimustehtävän keskiössä. Haastatteluissa käsiteltyjen teemojen yhteydessä tunteiden merkitys nousi silti monin paikoin esiin.

Näen etnografisen aineistontuotannon läsnäololle ja osallistumiselle perustuvana kokemuksellisena prosessina, jossa ymmärrys kentän tapahtumista rakentuu kentälle lähtöä innoittaneiden teoreettisten käsitteiden ja kysymysten sekä empiiristen havaintojen vuoropuhelussa tutkijan tulkitsemana ja kirjoittamana (St. Pierre 1997; Delamont 2007, 212).

Vankila oli ympäristönä minulle entuudestaan vieras. Modernisoidun suomalaisen vankilan olosuhteet eivät juurikaan vastanneet lukemiani ulkomaisia vankilatutkimuksia, saati elokuvien tai televisiosarjojen luomia mielikuvia. Kenttätyö edellytti sekä omien ennakkokäsitysten että esimerkiksi valtasuhteiden jatkuvaa reflektointia: vankilaetnografina en tasapainoillut ainoastaan tutkijan ja tutkittavien valtasuhteessa vaan myös vapaasti liikkuvana ihmisenä vangittujen joukossa (esim. Rowe 2015).

Lähtökohtana havainnoinnilleni oli avoin ja kentän toimijoita kohti suuntautuva tutkimuksellinen asento. Pyrin havainnoimaan yhtäältä sen mukaan, mitä kiinnostavaa kentällä tulee vastaan, toisaalta kiinnittämään huomion siihen, mikä näyttäytyi keskeiseltä tutkimustehtäväni kannalta kussakin arjen tilanteessa. (ks. myös Niemi 2015, 27–31.) Havainnoin tilanteita ja osaston käytäntöjä niin kuin ne havainnointihetkellä minulle ilmenivät. Suuntasin

huomioni vankien itsen työstämiseen ja siihen kytkeytyviin merkityksenantoihin pyrkimyksenäni ymmärtää vankien elettyä kokemusta osastolla (esim. Clifford 1986; Ugelvik 2014).

En perehtynyt ohjaajan käyttämään kuntoutusohjelman käsikirjaan etukäteen välttääkseni sen, että käsikirjan pedagogiset tavoitteet ohjaisivat havainnointiani kuntoutuksen ”onnistumisen” arvioinnin suuntaan. Koska havainnoin erityisen sensitiivisiä tilanteita, en halunnut tehdä muistiinpanoja vankilassa paikan päällä. Vankila myös eroaa etnografisena kontekstina esimerkiksi koulusta, jossa toimitaan jatkuvasti kynien, papereiden tai tietokoneiden parissa. Vankilan askeettisessa ympäristössä muistiinpanojen tekeminen olisi huomiota ja mahdollisesti myös epäluuloja herättävä teko (ks. Ugelvik 2014, 22). Kirjoitin muistiinpanot jälkikäteen joko samana tai seuraavana päivänä tietokoneen tekstinkäsittelyohjelmalla puhtaiksi, joten kenttäpäiväkirjani on muistinvarainen kuvaus tapahtumista.

Etnografisessa aineistossa ei ole ylipäätään mielekästä tai edes mahdollista tavoitella kentän elämän neutraalia tallentamista: kenttämuistiinpanot suodatuvat aina tutkijan merkityksenannon lävitse ja ovat samalla kirjallisen käsityön tulosta (Emerson ym. 2001, 353; Clifford 1986, 6). Etnografisen tutkimuskirjoittamisen tavoite ei ole pyrkiä jäljentämään tutkittavaa kulttuuria suoraan, vaan tutkimusteksti on tutkijan teoreettisen ajattelun ja empiirisen kenttätyön läpi suodattanut tarina kentältä (esim. Paju ym. 2014; Clifford & Marcus 1986). Tässä artikkelissa esitettyjen kenttäpäiväkirjakatkelmien tekstiä on paikoin muokattu alkuperäisestä selkeyden vuoksi tai tutkittavien anonyymiteetin suojaamiseksi. Tutkimukseen osallistuneiden nimet on muutettu.

YHTEISÖKUNTOUTUSOSASTO ERITYISENÄ ITSEN TYÖSTÄMISEN KONTEKSTINA

Vankilaympäristö pyrkii muokkaamaan vankeja kohti rikoksettomuutta monin erilaisin tavoin. Vankilan arki esimerkiksi jäsenyytensä aikataulutetuksi ja rutiinien täyttämäksi tavalla, joka jäljittelee tavanomaista yhteiskunnan jäsenen ajankäyttöä työ- tai opiskelurytmeineen. Jokaiselle vangille laadittavaa rangaistusajan

YHTEISÖKUNTOUTUS- OSASTOAKIN KEHYSTIVÄT VANKILALLE OMINAISEN KOVAN KONTROLLIN MUODOT, KUTEN LUKITUT OVET.

suunnitelmaa voidaan samoin pitää itsen työstämisen työkaluna (vrt. Holmberg & Saari 2021), jolla vankeusajalle asetetaan seurattavissa ja arvioitavissa olevia tavoitteita. Intensiivinen, yhteisöllinen tunne-työskentely kuitenkin erotti yhteisökuntoutusosaston toiminnan muusta vankilasta. Vaikka vangeille suunnattuja kuntoutusohjelmia on mahdollista suorittaa myös tavanomaisilla osastoilla esimerkiksi yksilötyöskentelynä, yhteisökuntoutusosasto vankilan sisällä oli erityislaatuinen itsen työstämisen paikka.

Itsen työstämisen tarkastelumme kiinnittyi Foucault'n subjektiviteetin rakentumisen teoretointiin (Foucault 1998; 1988a; 1988b) ja sen edelleenkehittelyihin (esim. Fejes & Nicoll 2015; Brunila & Siivonen 2016). Käytämme analyysissa itsen työstämisen käsitettä subjektiviteetin rakentumisen tai subjektifikaation käsitteiden sijaan, koska se nähdäksemme tavoittaa parhaalla tavalla vankilakuntoutuksen luonteen ja kuntoutukseen osallistuvien vankien kokemukset. Kuntoutustoiminta edusti eräänlaista ”huolta itsestä”, eli toimintaa itsen muokkaamiseksi kohti eettistä subjektiviteettia (Foucault 1988b).

Kuntoutuksessa pyrittiin tietoisesti ja aktiivisesti työskentelemään omien vaikeiden elämäkokemusten ja tunteiden kanssa, kohtaamaan niitä ja löytämään uudenlaisia suhtautumis- ja toimintatapoja. Vankilakuntoutuksen kontekstissa itsen muokkaaminen oli siten varsin tiedostettua ja tavoitteellista verrattuna usein huomattavasti vaivihkaisempaan koulutuspoliittiseen subjektiviteettien hallintaan (esim. Niemi & Jahnukainen 2020; Brunila & Siivonen 2016).

”Pari [ensimmäistä] tuntia osastolla sujui erittäin hyvin. Osasto tuntuu olevan jopa liian hyvä olakseen totta: tunnelma on mukava, ihmiset ovat ystävällisiä toisilleen ja todella ystävällisiä minulle. Iltapäivän hengailu tuntuu mukavalta ajanvietolta.

Monet neulovat, Anna esittelee makrameetyötään, Jessi piirtää, Anna ja toinen osastolainen sopivat joogaavansa myöhemmin. Päiväruualla jutellaan ja nauretaan, vangit jakavat annoksiin itse ostamiin kermavilejä. Vangit keuhuvat omaa osastoaan ja työntekijöitä, vartija kehuu vankeja. Ruuan jälkeen keitetään kahvit, ja vankien leipomaa kakkua tulee syömään myös ohjaaja ja ohi kulkenut osaston esihenkilö.” (Kenttämuistiinpanot)

[Liila:]

Ensimmäikuvani kuntoutusosaston tunnelmasta oli hyvin erilainen kuin muualla vankilassa, jossa olin ehtinyt viettää kenttäjaksoni muutamia ensimmäisiä päiviä. Toiminta oli juuri käynnistynyt, ja osastolla tunnuttiin ryhtyneen touhukkaasti yhteisölliseen toimintaan. Toimintakulttuuria tuntuivat alusta alkaen määrittävän muun vankilan toiminnasta poikkeavat normit, jotka tulivat näkyväksi osastolaisten arkipäiväisessä toiminnassa ja toistensa kohtaamisessa. Kohtelias ja asiallinen käyttäytyminen tuntui osastolla itsestäänselvyydeltä, eikä näkyvää kurinpitoa ollut juuri lainkaan. Kuntoutusosaston vangit suhtautuivat minuun tutkijana varsin avoimesti ja mielenkiinnolla, eikä sisäänpääsy osastolle tutkimuskenttänä vaatinut juurikaan neuvottelua (vrt. Reeves 2010). Myös vankien suhtautuminen ilmensi eroa vankilan muihin osastoihin, joilla olin ehtinyt kohdata jo kirjon huomattavasti epäluuloisempia ja välinpitämättömpiä reaktioita tutkijan läsnäoloon (ks. Ugelvik 2014).

Suljetussa vankilassa yhteisökuntoutusosastokin kehystivät vankilalle ominaisen ”kovan” kontrollin muodot: Ovet olivat lukossa, sellit avattiin ja suljettiin tiettyihin aikoihin. Vaatteisiin ja muihin hallussa pidettäviin asioihin kohdistui tiukkoja rajoituksia. Osaston vangit olivat sitoutuneet päihteettömyyteen, jota valvottiin viikoittaisilla huumausainetesteillä. ”Pehmeän” kontrollin muovaama ilmapiiri ja toimintakulttuuri olivat osaston arjessa kuitenkin niin määrittäviä, että suljetulle vankilalle tyypilliset piirteet jäivät havainnoitessa lähes näkymättömiin. (Ks. Crewe 2011.)

”Anna vastaa, että nyt on hyvät fiilikset kun on päässyt ulos, että olihan se hirveää joutua sinne [selliin eristykseen] kun ensin ’täällä ollaan oltu

TUNTEISTA EI AINOASTAAN KESKUSTELTU, VAAN NIITÄ MYÖS TUNNETTIIN JA TUNNUSTELTIIN.

niin helvetin vapaina'. Vastaus ei kuulosta sarkasmilta." (Kenttämuistiinpanot)

Anna sanoitti kokemusta osaston sallivuudesta ja peräti toimintakulttuurin mahdollistamasta vapauden tunteesta, kun osastolla oli juuri päättynyt koronaviruksen aiheuttama eristysjakso, ja vangit olivat päässeet palaamaan osaston yhteistiloihin.

TUNTEIDEN TUNNUSTA AFFEKTIIVISEN ANALYYSIIN

"Mitä merkittävämmältä kokemus kentällä tuntuu, sitä vaikeampaa siitä on kirjoittaa." (Liilan henkilökohtainen tutkimuspäiväkirja)

Artikkelimme juuret ovat Liilan kenttäkokemuksissa osaston arjesta, jossa tunteet olivat odottamattoman tuntuvasti läsnä. Vaikka tunteet tai affektit eivät alun perin olleet tutkimuksen keskiössä, kenttätöyssä läsnä olleet voimakkaat tunteet ja osaston välillä arvaamattomastikin vaihtelevat tunneilmastot askarruttivat Liilan mieltä jo kenttätöön aikana (ks. Lahelma ym. 2014). Kuten Liilan päiväkirjamerkinnästä käy ilmi, merkittävistä, useimmiten juuri tunteita tai osaston ilmapiiriä koskevista kokemuksista oli haasteellista kirjoittaa muistiinpanoja (ks. St. Pierre 1997).

Vaikka kokemusten muotoilu kenttäpäiväkirjaan tuntui Liilasta haastavalta, kiinnitti jonkinlainen tunteiden ja niiden merkityksen "tuntu" myös Anna-Maijan huomion tiettyihin katkelmiin kenttäaineistossa, vaikka hän ei ollut itse kentällä ollutkaan. Rajasimme käytettyä aineistoa juuri tällaisen merkityksellisuuden tuntuman kautta, ja siten aineiston rajaaminen oli pikemminkin osa analyysia kuin sitä kronologisesti edeltävä vaihe. Vaikka tunteet olivat

tavalla tai toisella mukana kaikessa kenttäaineistossa, tietyt tilanteet tuntuivat merkityksellisemmältä kuin toiset. Nostamme tarkempaan analyysiin episodimaisesti tällaisia "tiheitä" kuvauksia tilanteista (ks. Geertz 1973), joissa Liilan kokemukset ja havainnot kentän todellisuudesta ilmenevät erityisen selvästi, havainnollistavasti ja monikerroksisesti (ks. myös Vehmas & Mietola 2022, 43) – jopa niin, että Anna-Maija on tavoittanut nämä tilanteiden tunnetihentymät tekstiksi työstettyjä havaintoja ja kokemuksia lukien.

"Kuntoutusryhmän tunnelmaa, sen puristavaa tuskaa, on vaikea kuvata sanoin. Vanhemmuusteemaa on jännitetty ja pelätty; osallistujat tulevat ryhmätyötilaan ihan kuin oikeudenkäyntiin tai johonkin todella raskaaseen fyysiseen suoritukseen valmistautuneena. Ilmeet ovat vakavia, päitä pudistellaan ja puhistaan." (Kenttämuistiinpanot)

Etenkin kuntoutusohjelman istunnoissa tunteet olivat hyvin kehollisesti ja konkreettisesti läsnä. Tunteista ei ainoastaan keskusteltu, vaan niitä myös tunnettiin ja tunnusteltiin. Tunteisiin kietoutuneet merkityksenannot eivät olleet vain diskursiivis-analyttisiä vaan kehollisia kokemuksia (ks. Chamberlein 2018). Liilan kenttäkokemuksessa tunteisiin liittyi vahvasti toiminnan tuntu: yhtäältä tunteita ja tuntemista "tehtiin", toisaalta tunteet "tekivät" vankien itsen työstämisessä jotain merkittävää. Kokemuksen sanoittamiseksi hyödynämme affektiteoreettista näkökulmaa tunteiden ja niiden merkityksen tarkasteluun.

Affektiteoreettisen tarkastelun tavoite on ottaa vakavasti tunteiden voima. Affektiteoreettinen näkökulma haastaa käsityksen tunteista yksilöiden sisäisinä psykologisina tiloina: tunteet nähdään huomattavina sosiaalista todellisuutta ja subjekteja muovaavina tekijöinä (Wetherell 2014; Ahmed 2018; Ikävalko 2021). Emme siis näe tunteita vain kuntoutustoiminnan kohteina vaan voimina, jotka muokkaavat kuntoutuksen todellisuutta ja vankien itsen työstämistä.

Vaikka affektin ja tunteen käsitteillä voidaan tarkoittaa pitkälti samoja asioita, affektin käsite ei palaudu täysin tunteeseen. Siinä missä 'tunteilla' viitataan tarkempiin, tietoisempiin ja kulttuurisesti nimettyihin

OMIEN ELÄMÄNKOKEMUSTEN JA NIITÄ KOSKEVIEN VAIKEIDEN TUNTEIDEN JAKAMISTA PIDETTIIN OSASTOLLA ENSIARVOISEN TÄRKEÄNÄ.

tuntemuksiin, 'affekti' kattaa laajemman kirjon mahdollisesti tiedostamattomia kehollisia tuntemuksia. (Ks. Wetherell 2014; Ahmed 2018; Ikävalko 2021.)

Hyödynnämme erityisesti affektiivisen käytännön käsitettä (Wetherell 2014). 'Affektiivisillä käytännöillä' tarkoitamme sosiaalisesti rakentuvia tapoja toimia tunteiden äärellä ja suhteessa niihin (Wetherell 2014; Hynnä-Granberg 2022; Millei 2021). Tarkastelumme sivuaa läheisesti myös affektiivisten ilmapiirien, niihin kuulumisen ja virittäytymisen teemoja (esim. Stewart 2011; Ikävalko 2021; Kolehmainen 2019). Näemme affektiiviset käytännöt osana osaston affektiivista ilmapiiriä. Käytäntöjen avulla yhtäältä muodostetaan ilmapiiriä ja toisaalta asetutaan suhteeseen sen kanssa – ilmapiiriin kuuluen tai ei-kuuluen (ks. Wetherell 2014, 142).

Luimme aineistoa affektiteoreettisen näkökulman ohjaamina ja tarkastelimme tapoja, joilla itsen työstäminen yhdistyy tunteisiin ja affektiivisiin käytäntöihin osaston elämässä. Luentaamme ohjasivat analyttiset kysymykset: 1) miten tunteet toimivat osana vankilakuntoutusta ja 2) minkälainen niiden rooli on vankien itsen työstämisessä? Kysymysten avulla muodostimme aineistosta jaettua ymmärrystä keskustellen havainnoistamme, pohtien niiden suhdetta affektiteoreettisiin käsitteisiin ja työstämällä ajatuksiamme tekstiksi (ks. Gibbs 2015; Richardson & St. Pierre 2005; Lahelma ym 2014). Analyysi muodostui siis yhdessä ajatellen ja kirjoittaen, tutkijoiden, etnografisen aineiston ja teoreettisen käsitteistön välisenä vuoropuheluna.

TUNTEIDEN JAKAMINEN JA JAETUSTI TUNTEMINEN KUNTOUTUSOSASTON AFFEKTIIVISINA KÄYTÄNTÖINÄ

Tulkintamme mukaan osaston affektiivisissä käytännöissä oli kaksi olennaista ulottuvuutta: omien kokemusten ja tunteiden jakaminen muille sekä tunteiden läpikäyminen muiden nähden, eli jaetusti tunteminen.

Omien elämäntuntemusten ja niitä koskevien vaikeiden tunteiden jakamista pidettiin osastolla ensiarvoisen tärkeänä. Teema toistuu aineistossa usein sekä vankien haastatteluissa että kenttäpäiväkirjan kuvauksissa. Tunteiden jakamisen tärkeyttä puitiin henkilökunnan kanssa yhteisökokouksissa ja kuntoutusryhmässä sekä osaston vankien kesken tupakapaikalla ja muissa epämuodollisissa tilanteissa.

”Että se vähän niinku että kuinka paljon itsestään antaa, niin sitä enemmän pääsee eteenpäin. Että mitä vähemmän avautuu tai mitä vähemmän suostuu käymään niitä asioita läpi, niin periaatteessa sitä pysyy vaan paikallaan eikä niinku etene siinä kuntoutuksessa, että vaikka tuolla on inhoittaviakin asioita niin kyllä niitä on pakko käydä läpi jos haluaa niinku edetä vaikka ne ei aina ole mukavia.” (Jessi, haastattelu)

Jessi kuvaa yllä tunteiden yhteisen käsittelyn merkitystä. Tunteiden jakamisen affektiiviset käytännöt asettuivat osastolaisten puheessa kuntoutumisen ehdoksi. Kuntoutusprosessi sanallistettiin usein ”eteenpäin menemiseksi” tai ”kasvamiseksi”, joka tapahtuu ensisijaisesti vaikeiden tunteiden käsittelemisen kautta. Tunteiden jakaminen sai osaston puhetoimissa usein ”itsestä antamisen” merkityksen. Tunteiden käsittely nähtiin siis nimenomaan yhteisöllisenä tekona – yksityinen tunteiden reflektointi ei ollut yhteisöllisellä osastolla riittävä itsen työstämisen muoto.

Tulkitsemme, että tunteiden jakaminen sekä jaettu, muiden silmien alla tapahtuva tunteminen ovat keskeiset affektiiviset käytännöt, joiden avulla vangit työstivät itseään yhteisökuntoutusosastolla. Tunteiden jakaminen ja jaetusti tunteminen kietoutuivat osaston elämässä yhteen, eikä niitä voida erottaa selkeärajaisiksi tekniikoiksi (ks. Foucault 1988a;

Holmberg & Saari 2021). Osaston affektiivisissä käytännöissä oli kuitenkin kaksi olennaista ulottuvuutta. Tunnustuksenomainen (ks. Fejes & Nicoll 2015) omista kokemuksista kertominen oli tärkeää mutta ei välttämättä riittävää. Etenkin kuntoutusryhmän istunnoissa oli suotavaa myös kokea kehollisesti ja näyttää muille – toisinaan jossain määrin performanssin omaisesti – esimerkiksi omia surun, pelon ja häpeän tunteita.

AFFEKTIIVISTEN KÄYTÄNTÖJEN FASILITOINTI JA YHTEISÖLLINEN SÄÄTELY

Osaston affektiivisiä käytäntöjä kehysti yhtäältä osaston ohjaajan fasilitointi ja toisaalta vankien keskinäisen sosiaalinen säätely.

Yhteisökuntoutusosasto poikkesi tunneympäristönä huomattavasti vankiloille tyypilliseksi mielitetyistä kulttuurista, jossa ”herkät” tunteet pyritään kättämään tai naamioimaan aggression ja vihan ilmauksien alle (ks. Crewe ym. 2014). Osaston arjessa esimerkiksi surun, häpeän ja pelon tunteet olivat läsnä, mutta tunneilmastoa sävyttivät myös ilo ja huumori. Tunteet eivät mitenkään itsestään pulpahthaneet osastolla pintaan, vaan henkilökunta ja erityisesti ohjaaja olivat aktiivisia tunnetyöskentelyn mahdollistamisessa. Affektiiviset käytännöt vahvistuivat osastolla etenkin ohjaajan fasilitoinnin myötä.

Oman kuvauksensa mukaan ohjaaja pyrki luomaan osastosta turvallisen tilan tunteiden käsittelylle, mikä tulkintamme mukaan tapahtui osaltaan kuntoutusryhmätilan fyysis-materiaalisella säätämällä. Kuntoutusistunnot pidettiin osaston ryhmätalassa, joka oli erillinen, melko pieni huone osaston yhteisten tilojen yhteydessä. Tilassa oli himmennettävät valot, lattia oli peitetty pehmeällä nukkamatolla, sohvilla oli tyynyjä ja torkkupeittoja. Sohvapöydälle oli asetettu valmiiksi pakettillinen nenäliinoja. Kapselikoneella keitettiin kuntoutusohjelman ensimmäisten kertojen aluksi erikoiskahveja, jotka toivat tilaan koitoisaa kahvittelun tunnelmaa ja samalla erityisyyden tuntua verrattuna osaston melko kolkkoihin yleisiin tiloihin.

Vankilan puitteissa tilan ja tunnelman säätämisen keinot olivat rajallisia ja melko vaatimattomia-

kin, mutta ne erottivat ryhmätalasta selvästi osaston yhteistalasta, jossa valaistus oli räikeän kirkas ja tyynyjen pitäminen kulmikkailta vinyylisohvilla oli vankilan sääntöjen vuoksi kiellettyä. Ryhmätalaa ikään kuin kutsui kehoja rentoutumaan ja tuntemaan olonsa turvalliseksi. Tulkintamme rinnastuu vertaisuuteen perustuvaa mielenterveystyötä tutkineen Elina Ikävälkön (2021) analyysiin affektiivisen ilmapiirin muodostumisesta: ”Tiettyjen materiaallisten elementtien aikaansaamien affektien voisikin ajatella kiertävän kehosta toiseen: [-] ne tuottavat levollisuutta kävijöiden kehoissa, mikä taas tuottaa yleiseen ilmapiiriin lisää turvan tuntua” (Ikävälkö 2021, 347–348).

Vankien itsen työstäminen osastolla kehittyi affektiivisen harjaantumisen ja harjoittelemisen kautta. Kuntoutusohjelmassa edettiin ohjelman käsikirjan mukaan, mikä vankien kertomana tarkoitti etenevistä kevyempinä koetuista teemoista, esimerkiksi identiteetistä, vaikeampiin aiheisiin, kuten vanhemmuuteen, suruun ja menetykseen (ks. Højdahl ym. 2013). Lisäksi affektiiviset käytännöt vahvistuivat toistojen myötä (ks. Wetherell 2014; Ahmed 2018). Toistot muoivasivat ryhmätalasta ja kuntoutusistunnoista paikkaa, jossa tunteet tulivat ”pintaan”, tai jossa viikkojen kuluessa yhä rutinoituneemmin toteutettiin tiettyntyyppisiä affektiivisiä käytäntöjä.

Yhteisökokoukset olivat kuntoutusistuntojen lisäksi toisteisia rituaaleja, joissa keräännettiin yhteen osaston ruokapöydän ääreen, keitettiin kahvit ja käytiin sama asialista läpi viikosta toiseen. Lopuksi käytiin aina palautekierron, josta usein puhuttiin ”harjoittelemisena”: tarkoituksena oli harjoitella antamaan ja ottamaan vastaan niin kriittistä kuin myönteistäkin palautetta. Tämä oli toisinaan vangeille vaikeaa, ja ohjaaja tuki aktiivisesti palautteen antamista ja vastaanottamista.

Yhteisöllisyys oli yhteisökuntoutusosaston toiminnan keskeinen ulottuvuus: kokemusten jakamista ja vertaistukea pidettiin osastolla keskeisinä kuntoutuksen elementteinä. Yhteisöllisyyttä edistettiin aktiivisesti ryhmätoiminnalla. Yhteiskokkailut, liikunnat, askartelut sekä yhteisökokousten avulla ylläpidetty demokraattinen kulttuuri loivat maaperää yhteiselle tunnetyöskentelylle. Osastolaiset toivat

OHJAAJA PITI VAPAATA VERTAISTUELLISTA KESKUSTELUA TÄRKEÄNÄ OSANA OSASTON TOIMINTAA.

haastatteluissa useasti esiin tavan, jolla kuntoutus-
tunnon aiheista keskustelua saatettiin jatkaa vielä pit-
kään istunnon jälkeen. Ohjaajakin piti tällaista vapaa-
ta vertaistuellista keskustelua tärkeänä osana osaston
toimintaa. Hän oli laatinut kuntoutusohjelman osal-
listujien päiväohjelman väljäksi, sillä kuntoutuksessa
tehtävän ajatus- ja tunnetyön nähtiin vaativan aikaa
myös itsenäiselle prosessoinnille ja vapaamuotoisil-
le keskusteluille muiden osallistujien kesken. Anna
kuvaa, kuinka sopivanlainen affektiivinen ilmapiiri ja
yhteisöllisyys mahdollistavat yksilöllisen kuntoutus-
prosessin:

”Mitä tulee siihen kuntoutumiseen niin ... Kun
tähän osastolle lähdin, en tosissaan tiennyt, että se
on näin rankkaa. Ja että ne asiat mitä siellä käsitel-
lään, on niin syvään juurtuneita ja opittuja, ja niis-
tä on tosi vaikea alkaa itseksensä tehdä sitä muu-
tosta. Se mikä tässä on tosi hyvä, on se, että vaikka
me ei olla tunnettu toisiamme ennen kuin me
ollaan tähän osastolle tultu, mutta se porukka on
kuitenkin osattu valita niin, että tässä on ollut tosi
turvallista käsitellä mitä tahansa asiaa. Ja se kasvu
mitä on tapahtunut sitten missäkin ryhmässä, niin
se ei oo se keskustelu jäänyt vain siihen, vaan se
vie tuonne osaston ulkopuolelle, sitä käydään läpi
ilman vartijoita ja työntekijöitä tosi paljon, mikä
on tosi hyvä. Ja jos ei se ilmapiiri ole sellainen,
että sä pystyt siinä avautumaan niin sitä kasvua ei
myöskään tapahdu.” (Haastattelu, Anna)

Ohjaajan fasilitoiva ote tuntui olevan pehmeämpää
kuin osastolaisten sosiaalinen kontrolli. Ohjaaja kan-
nusti osastolaisia tunteiden käsittelyyn ja kiitti heitä
siitä, mutta kuntoutusryhmässäkään ei tuotu esiin
suoraa vaatimusta omien tunteiden jakamisesta.
Velvoite jakaa tunteita rakentui huomattavasti vah-
vemmin vankien keskinäisessä säännöstössä. Etenkin
viikoittaiset yhteisökokoukset palautekierroksineen

tarjosivat foorumin, jossa affektiivisia käytäntöjä sää-
deltiin ikään kuin luvan kanssa: kokouksissa annet-
tiin muille palautetta usein tunteiden sopivanlaisesta
näyttämisestä ja käsittelystä.

Katkelma yhteisökokouksen palautekierrokselta
havainnollistaa osastolaisten hienovaraista sallivuuden
ja kontrolloinnin välistä tasapainoilua:

”Paula antaa palautetta Eveliinalle: ‘Hienoa että
oot tullut enemmän tänne meidän kanssa ole-
maan [viittoilee oleskelutilaa ja keittiötä], mutta
musta sä voisit tulla vielä enemmän. Tai mä toi-
voisin että sä tulisit vielä enemmän. Mä tiedän
että se voi olla vaikeeta, sulla on paljon vaikeita
juttuja ja sä oot vähän ujokin ja silleen, ja kyllä sitä
omaa tilaa saa tietysti ottaa niin paljon kun tarvii
mutta olis kiva jos sä olisit vielä enemmän tässä
meidän kanssa. Eikä sun tarvi tässä mitään, sä tie-
dät että täällä voi olla ihan just sellanen kun on. Et
se on mun mielestä tässä osastossa tosi hienoa, ja
siitä mä voisinkin kiittää kaikkia, että mäkin saan
olla täällä ihan sellanen kun mä oon ja on niin kun
tilaa et voi voida pahoin ja kaikki ymmärtää sitä.’
Kierroksen lopulla ohjaaja antaa palautetta Pau-
lalle tämän palautteesta. ‘Sä tosi hienosti sanallis-
tat sun tunteita ja ajatuksia. Jotenkin noi on tosi
viisaita noi sun kommentit, et on ihan silleen et
vau. Tuntuu että sä oot tosi hyvin tajunnut että
mikä tän palautteen antamisen tarkoitus tässä
on.” (Kenttämuistiinpanot)

Kollektiivisen tunnetyöskentelyn haasteena oli vel-
vollisuus asioiden jakamiseen ja muiden silmien alla
tuntemiseen. Koska tunteiden jakamista pidettiin
keskeisenä sekä kuntoutumiselle että yhteisöllisyy-
delle, tunnetyöskentelystä poisjääminen tai muunlai-
nen affektiivinen etäisyys näyttäytyi ongelmallisena.
Tunteiden jakamisesta vetäytyminen oli uhka sekä
vetäytyvän yksilölliselle kuntoutumisprosessille että
ryhmän yhteisöllisyydelle ja sen myötä muiden yh-
teisön jäsenten kuntoutumiselle.

Vaikka osastolaisten puheessa toistui kaikkien
oikeus olla ”oma itsensä”, affektiivisesti etäisiä osastolaisia
houkuteltiin ja jopa vaadittiin mukaan toimintaan.
Houkuttelussa kietoutui hienoviritteisesti yhteen oman edun
valvominen, kun emotionaalisesti

investoineet ja siten itsensä haavoittuvaan asemaan asettaneet osastolaiset vaativat muilta samanlaista pannonamista, ja toisaalta solidaarinen huoli ja vilpittön pyrkimys auttaa etäisiä osastolaisia eteenpäin omassa kuntoutumisprosessissaan. Tunteiden jakaminen näyttäytyi näin ollen käytäntönä, josta kaikki osapuolet hyötyvät.

TUNNETYÖSKENTELYN TUSKA JA HURMOS

Kenttämuistiinpanojen ote kuvaa osuvasti yhteiskuntoutusosaston ja etenkin kuntoutusryhmän tunneilmapiirin tiheyttä ja vaihtelevuutta. Tilannetta oli edeltänyt kuntoutusryhmäläisten sadattelu tupakka-paikalla siitä, miten heitä ei ”helvettiäkään” kiinnostanut osallistua kuntoutusryhmään. Kuntoutusryhmän alettua tunneilmapiiri muuttui nopeasti, ja vain hetkeä myöhemmin osallistujat itkivät vuolaasti ryhmätilan sohvilla.

[Kuntoutusistunnon aiheena ”suru ja menetys”]

”Anna on pidätellyt kyyneleitä, jotka alkavat valua hänen aloittaessaan puhumisen. ’Mä vaan ajattelen mun vanhempia’, Anna sopertaa kyynelten lomasta, pyyhkien silmiään nenäliinalla ja niiskuttaen välillä äänekkäästi. Vanhemmat ovat jo aika vanhoja ja sairaita, ja he ovat tärkeimmät ihmiset Annan elämässä. Anna haluaa raitistua, jotta voisi näyttää vanhemmilleen pärjäävänsä. Häntä kuitenkin pelottaa, että vanhemmat luovuttavat ja kuolevat sitten, kun näkevät tyttären pärjäävän omillaan. Ja mitä tapahtuu vanhempien kuoltua? Anna pelkää, että raittiina pysyminen on kiinni vanhempien elämisestä.

Myös Kaisan silmiin on noussut kyyneleet. Hän kertoo toisesta vanhemmastaan samankaltaisen tarinan.

Jessi vetää vaaleanpunaisen torkkupeiton päänsä yli ja mutisee ’Mä en kyllä tykkää tästä aiheesta yhtään, tää on ihan perseestä.’ Ohjaaja kannustaa häntä jatkamaan, jolloin myös Jessi purskahtaa peiton alla itkuun. Anna nousee ojentamaan Jessille nenäliinan, Jessi kohottaa peittoa sen verran että nappaa nenäliinan ja vetää sitten peiton takai-

sin päänsä yli. ’Kun mä pelkään että mun isällekin tulee se’, hän sopertaa. ’Mä en oo puhunut tästä kenellekään...’ Jessi kertoo nyyhkyttäen peiton alta vanhempansa terveydentilaan ja mielenterveyteen liittyvästä huolesta. ’Sit täällä on niin voimaton olo kun ei voi sille tilanteelle mitään... Ja isä on kuitenkin ainoa ketä mulla on.

Ohjaaja sanoo, että työkirjassa on tällainen runo, lukisiko joku sen ääneen? Anna sanoo ’Ei helveti’, mutta aloittaa lukemisen. Pian hän kuitenkin purskahtaa taas itkuun, jolloin Kaisa jatkaa lukemista. Jessi nyyhkyttää edelleen peiton alla. Runon jälkeen ohjaaja kysyy, mitä ajatuksia heräsi. Jessi parahtaa peiton alta: ’Siis tää on ihan perseestä! Tää on ihan jotain kidutukseen verrattavaa!’ Kaikki ryhmäläiset itkevät ja repeävät sitten nauramaan. Myös minä, ohjaaja ja vartija nauramme. Tilanne on jotenkin katarttinen. Ryhmäläiset itkevät ja nauravat ja lataavat: ’Tää on niin perseestä’, ’On tää kyllä ihan paskaa että pitää tällaistakin miettiä’, ’Röökilläkin kaikki ensin itkee ja sit alkaa naurattaa kun kaikki vaan parkuu!’, ’Vittu että piti tällaiseenkin sitoutua!’

Minun korviini runo ei ollut kovin kummoinen tai edes erityisen koskettava. Jo pelkkä runo-sanan sanominen tuntui saavan aikaan osallistujissa liikkuneen reaktion; Annan itku yltyi lukiessa jo ennen kuin hän sai luettua kokonaista ajatustakaan. Minusta tuntuu, että runon tarkoitus on lypsää tunnetta. Ihmettelen samalla, miten nopeasti tilanne eskaloitui vuolaaksi itkemiseksi, kun ennen kuntoutusistuntoa tunnelma oli ärtynyt ja istunnon alussa joristiin vielä aika jonninjoutavuuksia. Vaikka osallistujat sanoivat olevansa kyllästyneitä ja ettei kuntoutus tällä hetkellä kiinnostanut, tuntuvat he kuitenkin olevan jotenkin todella valmiita päästämään tunteet purkautumaan pienestäkin impulssista.” (Kenttämuistiinpanot)

Miten tunnelma muuttui niin rajusti tupakkapaikan ärtyneestä sadattelusta kuntoutusistunnon pidäkkeettömään itkemiseen? Tulkitsemme muutoksen selittyvän aiemmin kuvatun affektiivisen harjaantumisen ja sitä tukevan ohjauksen sekä materiaalisen ympäristön muokkaamisen avulla. Kuntoutusryhmässä

TUNNETYÖSKENTELYN VAATIMAN TURVALLISEKSI KOETUN TILAN TUOTTAMINEN VAATII VAIVANNÄKÖÄ KAIKILTA.

toistettujen affektiivisten käytäntöjen myötä ryhmätilan ja kuntoutusistuntojen ilmapiiri oli muotoutunut tietynlaiseksi, kun taas tupakkapaikan epämuodolliseen ympäristöön liittyi omansalainen affektiivinen ilmapiiri (ks. Stewart 2011). Harjaantumisen myötä kuntoutusistunnon ilmapiiriin ja sen affektiivisiin käytäntöihin oli helppo sukeltaa, ja kuntoutusohjelman loppupuolella voitiinkin jo itkeä miltei kuin käskystä (ks. Wetherell 2014, 142).

Yllä oleva ote kuvaa myös tunnetyöskentelyn ironisointia ja osastolaisten jopa karnevalisoivaa ilakointia. Vaikka tunnetyöskentely koettiin raskaana, sille voitiin nauraa yhdessä. Kuntoutustoimintaa ironisoivat riemukkaat affektit voimistuvat jaetuissa hetkissä siinä missä itkutkin; myös henkilökunta oli mukana ironisessa huumorissa sen sijaan, että vitsailua olisi yritetty hillitä. Tulkitsemme, että yhteisön keskinäinen huumori ja välillä riehakkaastikin lietsottu irvailu mahdollistivat osallistujille etäisyydenottoa ohjelman raskaina koettuihin sisältöihin – kenties tavalla, joka yksilökuntoutuksessa ei olisi mahdollista. Karnevalistisessa ironiassa ”merkitykset, valtasuhteet ja hierarkiat kääntyvät pääläelleen ja vakavasta tulee naurunalaista” (Juntunen & Laakkonen 2019, 73). Yhdessä nauraminen epäilemättä vahvisti vankiryhmän yhteisöllisyyttä mutta mahdollisesti samalla hälvensi vankien ja henkilökunnan asemien välistä eroa.

Liilan kokemana aineisto-otteessa kuvattu tilanne tuntui merkittävältä ja jopa eräänlaiselta kuntoutusohjelman huipentumalta. Näyttävät tunteenpurkaukset tuntuivat palkitsevalta jopa tilannetta tarkkailvalle tutkijalle, ja kuntoutusistunnon tunnelma saavutti jopa katartisen tuntuman.

Miksi näin oli? Tunteiden jakaminen nähtiin osastolla kasvun ja onnistuneen kuntoutusprosessin edellytyksenä. Näin ollen voimakkaat affektiiviset ko-

kemukset sekä niiden näyttäminen muille ovat merkkejä onnistuneesta kuntoutusprosessista ja palvelevat kuntoutuvan subjektiviteetin rakentumisesta. Näyttäviä tunteita kokiessaan kuntoutuja ottaa kasvun askeleita ja ”menee eteenpäin” eli tekee sitä, mitä kuntoutusosastolla tavoitellaan. Siinä missä esimerkiksi vaikeita elämäkokemuksia koskeva suru on voinut aiemmin elämässä olla lamaannuttava ja toimijuutta vähentävä tunne, kuntoutus tarjoaa puitteet, joissa sama suru kääntyy palvelemaan osallistujien toipuvaa minuutta.

Havaintojemme mukaan mielekkääksi koettu kuntoutustoiminta edellytti paneutunutta työskentelyä niin osaston henkilökunnalta kuin kuntoutukseen osallistuneilta vangeilta. Asialleen omistautunut henkilökunta sai osaston vangeilta suurta kiitosta.

”Tupakkatauolla Kaisa huokaa: ’Tulee kyllä vähän ikävä näitä ryhmiä.’ ’Joo, niin tulee’, vastaa Anna. Hetken aikaa puhutaan jostain muusta. ’Mut on kyllä ollu kivoja nää ryhmät’, Jessi jatkaa vielä. ’Täällä pääsee purkaa niitä asioita jotka mietityttää, ja jälkeenpäin on sellanen helpottunut olo.’ Kaisa: ’Puhdistunut.’ Jessi: ’Nii.’” (Kenttämuistiinpanot)

Vaikka vangit kokivat kuntoutusosastolla tehtävän tunnetyöskentelyn raskaana ja haastavana, he pitivät kuntoutustoimintaa mielekkäänä ja antoisana.

POHDINTA

Tutkimuksemme on uudenlainen avaus itsen työstämisen ja affektiivisten käytäntöjen etnografiseen tutkimukseen. Etnografisessa kenttätyössä ei ole harvinaista, että lopullinen tutkimus poikkeaa alkuperäisestä asetelmasta. Tässäkin tutkimuksessa juuri kokemukset kentällä johdattivat affektiivisten käytäntöjen analyysiin. Tämän voidaan nähdä ilmentävän etnografista herkkyyttä ottaa huomioon kenttätyön yllättäviäkin tapahtumia ja piirteitä (esim. Juntunen & Laakkonen 2019, 73).

Vielä huolellisempi valmistautuminen affektiiviseen näkökulmaan jo ennen kenttätyötä – jos se olisi ollut mahdollista – olisi epäilemättä syventänyt analyysia (ks. esim. Trivelli 2015). Etnografisen tutkimustapa on luonteeltaan subjektiivista, ja kentällä olevan tutkijan ominaisuudet, oletukset ja

tunteet vaikuttavat väistämättä tutkimuksen tuloksiin. Kahden tutkijan voimin toteutettu keskustelevala analyysi vahvistaa kuitenkin tulkintojen läpinäkyvyyttä ja refleksiivisyyttä, kun tulkinnat on keskusteltu läpi yhdessä ja ajatukset aineistoista on jo varhaisessa vaiheessa altistettu kollegan kriittisille huomioille (ks. Lahelma ym. 2014).

Emme pyri tekemään analyysimme pohjalta yleistyksiä vankilakuntoutuksen käytännöistä, sillä tutkimamme yhteisökuntoutusosasto on ainutlaatuinen tutkimuskonteksti, jonka toiminta muodostuu kulloisenkin osallistujaryhmän ympärille ja heidän toimistaan. Etnografinen tutkimustapa mahdollistaa kuitenkin teoreettisen yleistämisen ja sen myötä tutkimustulosten jatkokäytön: kiinnitämme tulkintamme tästä kenttäkontekstista käsitteellisiin ja teoreettisiin keskusteluihin, joita voidaan edelleen hyödyntää esimerkiksi vankilakuntoutuksen kehittämistyössä.

Analyysimme osoittaa, että tunteisiin kytkeytyvät affektiiviset käytännöt ovat keskeisiä vankilakuntoutuksessa tapahtuvassa itsen työstämisessä. Tunnetyöskentelyä varten riittävän turvallisesti koettu tila ei synny vankilassa itsestään tai helposti, vaan sen tuottaminen ja ylläpitäminen vaatii sitoutunutta vaivannäköä kaikilta osapuolilta. Naisvankien kuntoutustoiminnan ja vankeuden yleisen kuntouttavuuden kehittämisessä on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa tunteiden kanssa työskentelyn haastavuus sekä henkilökunnan että vankien osalta.

Kuntoutusosastollakin vangit olivat kuitenkin tosiasiallisesti vankilassa, ja toimintaan osallistumista ja rangaistusajalle asetettujen tavoitteiden toteutumista tarkkailtiin jatkuvasti (vrt. vapaaehtoisuuteen perustuvasta vertaistoiminnasta Ikävalko 2021). Vaikka sanktioiden uhka ei ollut kuntoutusosaston arkielämässä näkyvästi läsnä, epätoivottu käyttäytyminen ja sääntöjen rikkominen olisivat voineet johtaa osastolta poistamiseen tai vaikuttaa myöhemmän rangaistusajan mahdollisuuksiin, kuten avovankilaan tai koevapauteen pääsemiseen. On siis tärkeää sekä huomioida osastolla tehtävä arvokas työ että pohtia kriittisesti yhteisökuntoutukseen osallistumisen edellytyksiä ja ehtoja.

Demokraattisuuteen pyrkivässä toimintakulttuurissa tasapainoiltaan väistämättä ohjauksen ja yhteisön omaehtoisen ohjautumisen välillä, ja ryhmädynamiikkaan sekä ryhmän sosiaalisiin sääntöihin voi sisältyä haasteita. Korostuvatko esimerkiksi ulospäin-suuntautuneiden ja sosiaalisesti aktiivisten osallistujien tarpeet ja näkemykset vetäytyvämpien osallistujien kustannuksella?

Naisvankien yhteisökuntoutusosasto edustaa tutkimuskontekstia, jossa vankeusrangaistus kietoutuu erityisellä tavalla vankeudessa elävien tunteisiin ja itsen työstämiseen. Siten se tarjoaa antoisan tilaisuuden affektiivisten käytäntöjen ja itsen työstämisen käsitteelliseen yhdistämiseen. Affektiivisten käytäntöjen tarkastelu suhteessa itsen työstämiseen lienee erityisen hedelmällistä sellaisissa konteksteissa, joissa työskennellään tietoisesti tunteiden parissa – esimerkiksi erilaisissa terapeutisissa tai valmentavissa toiminnoissa. Kaikkea kasvatusta voidaan kuitenkin tulkita jonkinlaisena itsen työstämisenä (ks. Saari 2021), ja samoin sosiaaliset tavat toimia suhteessa tunteisiin läpäisevät tavalla tai toisella kaikkia sosiaalisia konteksteja. Itsen työstämisen ja affektiivisten käytäntöjen käsitteellinen yhdistäminen on siis laajasti aikuiskasvatuksen kentällä sovellettavissa oleva teoreettinen näkökulma.

LIILA HOLMBERG

KM, väitöskirjatutkija
kasvatustieteiden ja kulttuurin
tiedekunta

Tampereen yliopisto

 <https://orcid.org/0000-0002-9206-2684>

ANNA-MAIJA NIEMI

KT, dosentti, yliopistotutkija
kasvatustieteiden laitos

Turun yliopisto

 <https://orcid.org/0000-0002-5133-2086>

¹ Norjankielinen sana *vinn* tarkoittaa voittoa. VINN-ohjelma koostuu ohjaajan johdolla käytävistä keskusteluista ja itsenäisistä pohdintatehtävistä, joiden avulla käsitellään laajasti elämän osa-alueita: esimerkiksi ihmissuhteita, päih-teitä ja vanhemmuutta (Høj Dahl ym. 2013).

- Ahmed, S. (2018). *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. Tampere: niin & näin.
- Brunila, K., Harni, E., Saari, A. & Ylöstalo, H. (toim.) (2021). *Terapeuttinen valta: Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Brunila, K. & Siivonen, P. (2016). Preoccupied with the self: towards self-responsible, enterprising, flexible and self-centred subjectivity in education. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(1), 56–69. <https://doi.org/10.1080/01596306.2014.927721>
- Chamberlen, A. (2018). *Embodying Punishment: Emotions, Identities, and Lived Experiences in Women's Prisons*. Oxford: Oxford University Press.
- Clifford, J. (1986). Introduction: Partial Truths. Teoksessa J. Clifford & G.E. Marcus (toim.) *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkley, Los Angeles & London: University of California Press, 1–26.
- Crewe, B. (2011). Soft power in prison: Implications for staff-prisoner relationships, liberty and legitimacy. *European Journal of Criminology*, 8(6), 455–468. <https://doi.org/10.1177/1477370811413805>
- Crewe, B., Warr, J., Bennett, P. & Smith, A. (2014). The emotional geography of prison life. *Theoretical Criminology*, 18(1), 56–74. <https://doi.org/10.1177/1362480613497778>
- Delamont, S. (2007). Ethnography and participant observation. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.) *Qualitative Research Practice*. Los Angeles: SAGE, 205–217.
- Emerson, R. M., Fretz, R.I. & Shaw, L.L. (2001). Participant Observation and Fieldnotes. Teoksessa P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland & L. Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. SAGE: London, Thousand Oaks & New Delhi, 352–368.
- Fejes, A. & Nicoll, C. (toim.) (2015). *Foucault and a Politics of Confession in Education*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Foucault, M. (1998). *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, M. (1988a). Technologies of the self. Teoksessa L. H. Martin, H. Gutman & P. H. Hutton (toim.) *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Amherst: The University of Massachusetts Press, 145–162.
- Foucault, M. (1988b). The ethic of care for the self as a practice of freedom. Haastattelu. Teoksessa J. Bernauer & D. Rasmussen (toim.) *The Final Foucault*. Amherst: University of Massachusetts Press, 1–20.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gibbs, Anna (2015). Writing as Method: Attunement, Resonance and Rhythm. Teoksessa B.T. Knudsen & C. Stage (toim.) *Affective Methodologies: Developing Cultural Research Strategies for the Study of Affect*. London: Palgrave Macmillan, 222–236.
- Holmberg, L. & Saari, A. (2021). Itsehallinta vankiloiden kuntouttavassa ohjelmatyössä. Teoksessa K. Brunila, E. Harni, A. Saari & H. Ylöstalo (toim.) *Terapeuttinen valta: Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 171–191.
- Holmberg, L. & Niemi, A.-M. (2019). Sinnikäs ja taipuisa toimijuus nuoren musliminaisen koulutuspolun kerronnassa. *Nuorisotutkimus*, 37(2), 7–20.
- Hynnä-Granberg, K. (2022). "Why can't I take a full-shot of myself? of course I can!" studying selfies as socio-technological affective practices. *Feminist Media Studies*, 22(6), 1363–1378. <https://doi.org/10.1080/14680777.2021.1886139>
- Højdash, T., Magnus, J. H., Hagen, R. & Langeland, E. (2013). "VINN" – An accredited motivational program promoting convicted women's sense of coherence and coping. *EuroVista*, 2(3), 177–190. <http://hdl.handle.net/11250/160425>
- Ikävalko, E. (2021). Affektiivinen kuuluminen vertaisuuteen perustuvassa mielenterveytyössä. *Sosiologia*, 58(4), 338–354.
- Juntunen, M. & Laakkonen, V. (2019). "Mitä te tutkotte? Et mikä meissä mammuissa on vikana?" Musliminuorten yhteiskuntakriittinen ironia Turun Varissuolla. *Nuorisotutkimus*, 37(2), 53–69.
- Kallio, J. & Pulkki, J. (2022). Elämää vaalivan itsekasvatuksen luonnos. *Aikukasvatus*, 42(1), 25–36. <https://doi.org/10.33336/aik.115551>
- Kallio, J., Pulkki, J., Saari, A. & Tervasmäki, T. (2022). Ekoterapeuttinen itsekasvatus: Tulkinta Erich Frommin rakkauden teoriasta kapitaloseenin ajassa. *Kasvatus & Aika*, 16(3), 25–48. <https://doi.org/10.33350/ka.111733>
- Karttunen, T., Törölä, M. & Jutila, E. (2023). Traumainformoitu viitekehys aineistonkeruussa: Esimerkinä RITA-tutkimushanke. Teoksessa E. Heino, H. Kara & J. Simola (toim.) *Tutkiva sosiaalityö 2023: Sosiaalityö ja moninaisuus*. Helsinki: Sosiaalityön tutkimuksen seura ja Talentia, 147–158.
- Kolehmainen, M. (2019). Affective assemblages. Atmospheres and therapeutic knowledge production in/through the researcher-body. Teoksessa S. Salmenniemi, J. Nurmi, I. Perheentupa, & H. Bergroth (toim.) *Assembling Therapeutics. Cultures, Politics and Materiality*. Abingdon, Oxon: Routledge, 43–57.

- Lahelma, E., Lappalainen, S., Mietola, R. & Palmu, T. (2014). Discussions that 'tickle our brains': Constructing interpretations through multiple ethnographic data-sets. *Ethnography and Education*, 9(1), 51–65. <https://doi.org/10.1080/17457823.2013.828476>
- Lappalainen, S., Hynninen, P., Kankkunen, T., Lahelma, E. & Tolonen, T. (toim.) (2007). *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Mietola, R. (2007). Etnografisesta haastattelusta etnografiseen analyysiin. Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen. (toim.) *Etnografia metodologiana*. Tampere: Vastapaino, 151–176.
- Millei, Z. (2021). Affective practices of everyday nationalism in an Australian preschool. *Children's Geographies*, 19(5), 526–538. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1649361>
- Nikkola, T. & Harni, E. (2015). Sisäistyneet ristiriidat, tunnettyö ja tietotyöläissubjektiviteetin rakentuminen. *Aikuiskasvatus*, 35(4), 244–253. <https://doi.org/10.33336/aik.94154>
- Niemi, A.-M. & Jahnukainen, M. (2020). Educating self-governing learners and employees: Studying, learning and pedagogical practices in the context of vocational education and its reform. *Journal of Youth Studies*, 23(9), 1143–1160. <https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1656329>
- Niemi, A.-M. (2015). *Erytyisiä koulutuspolkuja? Tutkimus erityisopetuksen käytännöistä peruskoulun jälkeen*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0316-1>
- Reeves, C. L. (2010). A difficult negotiation: fieldwork relations with gatekeepers. *Qualitative Research*, 10(3), 315–331. <https://doi.org/10.1177/1468794109360150>
- Richardson, L. & St. Pierre, E. Adams (2005). Writing. A method of inquiry. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 959–978.
- Rikosseuraamuslaitos (2020). Hämeenlinnaan valmistunut kansainvälisesti edistyksellinen vankila naisille uudistaa Rikosseuraamuslaitoksen toimintakulttuuria. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2020/hameenlinnaanalvistunutkansainvalisesti-edistyksellinenvankilanaisilleuudistaarikosseuraamuslaitostentoimintakulttuuria.html> (4.8.2023).
- Rowe, A. (2015). Situating the Self in Prison Research: Power, Identity and Epistemology. Teoksessa D. H. Drake, R. Earle & J. Sloan (toim.) *The Palgrave Handbook of Prison Ethnography*. London: Palgrave Macmillan, 347–370.
- Saari, A. (2021). *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, A., Varpanen, J. & Kallio, J. (2022). Aktivismi ja itsekasvatus. Itsestä huolehtiminen prefiguratiivisena politiikkana. *Aikuiskasvatus* 42(1), 37–49. <https://doi.org/10.33336/aik.115552>
- Salmenniemi, S., Nurmi, J., Perheentupa, I., Bergroth, Harley (toim.) (2019). *Assembling Therapeutics. Cultures, Politics and Materiality*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Salovaara, U. (2023). Nais erityiset ja sukupuolisensitiiviset toimintamahdollisuudet rikosseuraamusosalalla. Teoksessa O. Kaarakka & K. Nikula (toim.) *Rikosseuraamusalan etiikka – käsitteistä käytäntöön*. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 128–163.
- Stewart, K. (2011). Atmospheric Attunements. *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(3), 445–453. <https://doi.org/10.1068/d9109>
- St. Pierre, E. A. (1997). Methodology in the fold and the irruption of transgressive data. *Qualitative Studies in Education*, 10(20), 175–189. <https://doi.org/10.1080/095183997237278>
- Tammi-Moilanen, K. (2020). *Naisvankiselvitys. Selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnosta ja turvallisuudesta*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2020. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Trivelli, E. (2015). Exploring a 'remembering crisis': 'Affective attuning' and 'assemblaged archive' as theoretical frameworks and research methodologies. Teoksessa C. Stage & B. T. Knudsen (toim.) *Affective Methodologies: Developing Cultural Research Strategies for the Study of Affect*. London: Palgrave Macmillan, 119–139.
- Ugelvik, T. (2014). *Power and Resistance in Prison: Doing Time, Doing Freedom*. London: Palgrave Macmillan.
- Varpanen, J., Saari, A., Jurvakainen, K. & Kallio, J. (2022). The Uncanny Challenge of Self-Cultivation in the Anthropocene. *Studies in Philosophy and Education*, 41, 345–362. <https://doi.org/10.1007/s11217-022-09827-7>
- Vehmas, S. & Mietola, R. (2022). *Vaikeasti kehitysvammaisten arki ja ihmisyys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wetherell, M. (2014). *Affect and Emotion: New Social Science Understanding*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, & Washington DC: SAGE.